

Виховання старшокласників як суб'єктів соціальної сфери життя громадянського суспільства

Олена ЗАПАСНИКОВА,

директор Новоазовської ЗОШ I–III ступенів №2
Новоазовської районної ради Донецької області,

Олександр ЛІВЕНЦЕВ,

заступник директора Новоазовської ЗОШ
I–III ступенів №2 Новоазовської районної ради
Донецької області

Конкретний спосіб зв'язку у системі «Я – суспільство» визначається ставленням особистості до себе як суб'єкта або об'єкта. Ставлення як об'єкта характеризується переконанням особистості в тому, що нею керують, від неї нічого не залежить, вона нічого не може змінити в житті суспільства та окремої громади, а це, в свою чергу, блокує потребу шукати конструктивні рішення для поліпшення соціального довілля. Натомість ставлення особистості до себе як суб'єкта життя соціуму характеризується її активністю, потребою брати участь у значущих соціальних процесах і змінах.

Відомий український учений В.О. Татенко трактує поняття «суб'єкт» як «діяч, автор і виконавець власних проєктів життєздійснення» та справедливо зазначає, що «бути суб'єктом – значить бути джерелом активності, дії, думки, цінностей і смислів, ... бути спроможним відповідально перетворювати світ і себе в цьому світі за власними проєктами, враховуючи соціальні і природні закони світобудови» [2, с. 329]. На думку науковця, особистість-суб'єкт персонально відповідальна перед собою та іншими за результати своїх діянь, за все, що відбувається з нею та залежить від неї [там само].

Людину-суб'єкта, за В.О. Татенком, відрізняє здатність до рефлексії (зворотного зв'язку між впливами особистості на світ і на саму себе та наслідками цих впливів), самостійного, критичного, адекватного, об'єктивного та конструктивного оцінювання того, що здійснено [там само, с. 337].

Старшокласник-суб'єкт характеризується усвідомленим і діяльним ставленням до світу й себе в ньому, здатністю здійснювати взаємозумовлені зміни у світі й в собі самому. Це, в свою чергу, вимагає сформованості таких якостей, як цілеспрямованість, готовність брати участь у житті суспільства,

активно досліджувати соціальне довілля з погляду загальнолюдських цінностей, спроможність активно діяти щодо перетворення соціальної дійсності, здатність до рефлексії, саморозвитку та самовдосконалення, готовність до свідомого самостійного вибору та відповідальності за нього.

У соціальній сфері життя громадянського суспільства реалізуються потреби старшокласника-суб'єкта у контактах, спілкуванні з іншими людьми, у тій чи іншій формі спільноти, адже ця сфера стоїть перед проблем забезпечення гідних умов існування людей як представників різних соціально-демографічних та професійних спільнот, підвищення якості життя, рівня задоволення їхніх соціальних потреб. Важливими проблемами соціальної сфери життя громадянського суспільства є забезпечення рівності соціальних шансів громадян, подолання найгостріших видів соціальної несправедливості, сприяння поліпшенню соціального самопочуття людей, підтримання громадського порядку, регуляція взаємодії різних соціальних груп за віковою, статевою, національною, професійною та іншими ознаками (економічний рівень, політичний статус, релігійні уподобання, рівень освіти, родинний статус, місце проживання тощо) [1].

Суб'єктність учнів старших класів у соціальній сфері життя громадянського суспільства виявляється передусім у їхній активності. Соціальна активність старшокласника характеризується не лише усвідомленням та прийняттям інтересів суспільства і певних спільнот (громад), а й готовністю та спроможністю реалізувати ці інтереси шляхом активної самостійної діяльності. Важливими ознаками соціальної активності особистості є бажання відповідно до вікового статусу впливати на соціальні процеси та дієва участь у суспільних справах, прагнення змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити існуючий соціальний лад.

Учасники телемосту «Майбутнє демократичної України»

У ході дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня, що здійснювалася на базі Новоазовської загальноосвітньої школи I–III ступенів №2 Донецької області відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України, педагогічний колектив закладу досліджував організаційно-педагогічні умови розвитку суб'єктності соціально компетентного старшокласника на основі доцільного й оптимального поєднання інформаційно-комунікаційних та інших інноваційних технологій.

Функцію інформаційно-методичного та науково-методичного забезпечення, координації дослідно-експериментальної діяльності здійснював шкільний науково-методичний центр (ШНМЦ), який надавав педагогам освітню, інформаційно-методичну, організаційну та консультаційну підтримку з проблеми дослідження.

Опрацювання концептуальних засад та сутності досліджуваного феномену, розроблених науковими керівниками експерименту Г.А. Назаренко [3] та Г.І. Ломакіною [1], дало змогу усвідомити, що суб'єктність соціально компетентного старшокласника охоплює знання, вміння, ставлення, особистісні якості та здібності, необхідні для конструктивної й результативної участі в соціальній сфері життя громадянського суспільства, правомірного задоволення власних цілей та інтересів у спільній і узгодженій взаємодії з іншими членами громади.

У структурі соціальної компетентності як інтегрованої якості старшокласника-суб'єкта виокремлено когнітивний, морально-ціннісний, особистісний та діяльнісний компоненти, які можна вважати критеріями сформованості досліджуваного феномену.

Когнітивний компонент соціальної компетентності старшокласника-суб'єкта – це знання про способи успішної соціалізації особистості в суспільстві, умови функціонування соціальної сфери життя громадянського суспільства та способи взаємодії

людей у соціумі, рольові функції особистості у сім'ї, колективі однолітків, в етнічній, національній та професійній спільнотах, про права та обов'язки людини як члена суспільства.

Морально-ціннісний компонент соціальної компетентності старшокласника-суб'єкта характеризується наявністю особистісно та соціально значущих життєвих орієнтацій, прийняття соціальних норм та цінностей.

Особистісний компонент соціальної компетентності передбачає наявність якостей, необхідних для успішної взаємодії особистості з іншими суб'єктами соціальної сфери життя громадянського суспільства (впевненість у собі, оптимізм, емоційна стійкість, активність, адекватна самооцінка,

вольовий контроль, самостійність, відповідальність, толерантність).

Діяльнісний компонент соціальної компетентності старшокласника-суб'єкта передбачає засвоєння певних соціальних ролей для успішної інтеграції до певної соціальної групи; здатність встановлювати та підтримувати соціальні контакти з однолітками й дорослими людьми; вміння будувати партнерські стосунки, працювати в команді, виявляти ініціативу при вирішенні колективних завдань; вміння аналізувати ситуації, ухвалювати адекватні рішення; вміння відстояти власну думку, протистояти небажаному впливу; здатність висловлювати свої думки та бажання в соціально прийнятій формі; спроможність конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Використання інформаційно-комунікаційних та інших інноваційних технологій для формування і розвитку соціальної компетентності старшокласника-суб'єкта здійснювалося педагогічним колективом закладу у таких напрямках:

- впровадження програм навчання та виховання (зокрема за дистанційною формою) з різних аспектів розвитку в учнів старших класів досліджуваного феномену;

- визначення ефективних методів та форм виховання в них системи родинних, етнічних, національних та демократичних цінностей;

- створення теки електронних підручників, посібників, відеоматеріалів в аспекті дослідження (зокрема, каталог відеотеки налічує понад 300 хронікальних, документальних, художніх фільмів, навчальних та науково-популярних програм, відкритих уроків, позакласних заходів, концертів, екскурсійно-краєзнавчих експедицій, авторських відеофільмів з різних аспектів виховання соціальної компетентності учнів, ситуативні фільми для проведення морально-етичних бесід та дискусій на класних годинах);

– розширення інформаційно-комунікаційного освітнього простору, сприятливого для розвитку соціальної компетентності старшокласника-суб'єкта, шляхом організації участі у реалізації соціальних, екологічних та творчих проєктів разом з недержавними та міжнародними громадськими організаціями.

Протягом формувального етапу експерименту було запроваджено програму виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», метою якої є сприяння самопізнанню, самореалізації, самоствердженню і самовдосконаленню особистості в соціумі, розвиток навичок відповідальної і водночас безпечної поведінки, умінь адекватно приймати рішення у складних життєвих ситуаціях, сприяння визначенню старшокласниками власної активної й відповідальної громадської позиції. Реалізація цих завдань відбувалася шляхом проведення різних за формами заходів: виховних годин, інтерактивних лекцій з мультимедійним забезпеченням, тренінгів, кіно- та відеолекторіїв, мозкових штурмів, дискусій та дебатів, інтерактивних занять з вивчення законодавчих актів та нормативних документів, створення презентацій, видання шкільних мас-медіа.

Результати проведення соціальних акцій, реалізації проєктів як складових виховної програми розміщувалися на шкільному сайті, що став віртуальним центром організації дозвілля учнів, сприяв розвитку їхньої власної ініціативи в реалізації особистих та суспільних інтересів.

У рамках функціонування шкільного телецентру «Наш дім» старшокласники підготували до ефіру цикл передач: «Краплини доброти», «Мій край – моя турбота», «Живий голос ветерана», кожна з яких вмотивувала однолітків до проявів соціальної активності, а також висвітлювала досвід успішної самореалізації у цьому аспекті. Завдяки роботі телецентру до соціального проєктування залучалося широке коло учасників освітнього процесу.

Визначенню старшокласниками власної системи цінностей сприяв випуск електронних газет «Клас – місто», «З кожного – по краплині», проведення інтернет-опитувань з різних аспектів досліджуваної проблеми, результати яких використовувалися під час проведення дискусій та дебатів.

Учні старших класів виявили значну активність у підготовці та проведенні телемосту «Ми – майбутнє демократичної України» між Новоазовською загальноосвітньою школою I–III ступенів №2 та Маріупольською загальноосвітньою школою I–III ступенів № 10 (модератори: заступник директора з науково-методичної роботи Новоазовської ЗОШ I–III ступенів №2 О.М. Лівенцев та директор Маріупольської ЗОШ I–III ступенів №10 Н.О. Зьома). Під час заходу відбувся обмін думками щодо важливості самореалізації молоді в усіх сферах життя громадянського суспільства, реальної участі у дорослому житті в управлінському процесі та контролі за діяльністю органів державної влади та місцевого

самоврядування. Старшокласники поділилися враженнями щодо вивчення спецкурсу «Самопізнання та соціалізація підлітка», який сприяє поглибленню соціальних компетентностей, знань та практичних навичок з різних аспектів соціальної сфери життя громадянського суспільства. Відбулося обговорення підсумків участі в телекомунікаційних проєктах сайту «Вчимося демократії разом!», резолюції зльоту лідерів учнівського самоврядування шкіл Новоазовського району, а також презентовано кращі роботи учнів у рамках Всеукраїнського конкурсу есе на тему «Твої права – твоє багатство».

Вихованню у старшокласників якостей, що складають особистісний компонент соціальної компетентності, сприяла їхня участь у Міжнародному конкурсі есе на тему толерантності та в роботі міжнародного міжкультурного табору «Джерела толерантності», де розглядалися проблеми міжнаціональної та міжконфесійної толерантності, протидії ксенофобії, формування активної громадянської позиції у дітей національних громад, поглиблювалися знання про національне розмаїття України та інших держав.

За підтримки Товариства Червоного Хреста України у 2012 році лідерами шкільної дитячої організації «Доброград» було реалізовано соціальний проєкт «Біла ромашка – символ чистого дихання», спрямованого на формування у шкільної молоді моральних цінностей та життєвих навичок, потреби практично впливати на подолання негативних поведінкових проявів, пошук креативних шляхів пропаганди здорового способу життя та свідомої відмови від куріння й інших шкідливих звичок. Реалізація цього проєкту не залишила старшокласників байдужими до проблеми поширення захворюваності на туберкульоз. Вони створювали та розповсюджували дієві листівки і брошури щодо подолання шкідливих звичок у молодіжному середовищі; позиціонували себе активними суб'єктами місцевої громади, виявляли громадську ініціативність і відповідальність, інтерес до вирішення актуальних проблем суспільства; привертати увагу різних владних структур і суспільства до наслідків нездорового способу життя молоді; популяризували волонтерський рух. За підсумками проєкту організатори отримали численні подяки від місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування, Диплом лауреатів Міжнародного конкурсу волонтерських проєктів «Служіння заради миру».

З метою сприяння засвоєнню старшокласниками певних соціальних ролей для успішної інтеграції у соціальній сфері життя громадянського суспільства за підтримки Міжнародної організації з міграції та Швейцарської агенції з розвитку та співробітництва в Україні потягом 2011–2012 навчального року було реалізовано проєкт SW-027-2-2010, мета якого – підвищення рівня свідомості та соціальної відповідальності молоді, обізнаності учнів, педагогів та батьків, популяризація знань з питань працевлаштування, навчання та трудової міграції як

напряму попередження торгівлі людьми (дітьми у тому числі).

У ході реалізації проекту зібрано і систематизовано матеріал для інформаційної, методичної та консультативної підтримки з питань навчання, працевлаштування й стримування потенційної трудової міграції, особливо серед молоді; у шкільному холі оформлено інформаційні стенди та функціональні куточки; створено та розміщено в мережі Інтернет соціальні відеоролики:

– «Діти чи гроші...» (<http://video.yandex.ru/users/carc-info2011/view/9/>);

– «Інтернет: правила безпечної поведінки» (<http://video.yandex.ua/users/carc-info2011/view/13/>);

– «Насильство: про це варто знати» (<http://video.yandex.ua/users/carc-info2011/view/14/>);

– «Сучасне рабство існує» (<http://video.yandex.ua/users/carc-info2011/view/15/>);

– «Человек – не товар...» (<http://video.yandex.ua/users/carc-info2011/view/11/>) та ін.

Старшокласники-волонтери інформаційно-ресурсного центру «CarC» («Свідомо і активно розбудовуємо Світ»), створеного в ході проекту, отримали перемогу на Всеукраїнському конкурсі та стали учасниками наметового табору «Майбутнє України», організованому Представництвом Міжнародної організації з міграції в Україні за підтримки Швейцарського бюро співробітництва.

Моніторинг та оцінювання ефективності проекту відбулися під час презентації результатів роботи перед донорами проекту – директором Швейцарського бюро співробітництва в Україні Гвідо Белтрані, координатором проекту в Україні Рут Кртчмар, співробітниками Всеукраїнського благодійного фонду «Український фонд «Благополуччя дітей», представниками управління освіти і науки Донецької облдержадміністрації та керівництва Новоазовського району.

З метою розвитку в старшокласників спроможності мислити критично, активно цікавитися своїми правами і відповідальністю у рамках проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад» Всеукраїнського благодійного фонду «Український фонд «Благополуччя дітей» учні школи отримали можливість стати учасниками Програми соціально-фінансової освіти та виховання, яка вчить бути заощадливими та соціально відповідальними, здатними якнайкраще використовувати наявні ресурси, захищатися від фінансових ризиків.

Успішній самореалізації старшокласників у дорослому житті сприяла участь у Всеукраїнському онлайн-конкурсі творчих робіт «Талановиті кадри України», метою якого була фахова допомога у профорієнтації учнів старших класів, виявлення й відзначення обдарованої молоді та популяризація свідомого вибору професій бухгалтера, аудитора, фінансиста та податківця. Участь в конкурсі надала можливість зануритися в реалію професій, що викликають неабияку зацікавленість

у сучасній молоді, та зробити вагомі кроки на шляху до свідомого вибору фаху. За підсумками онлайн-конкурсу 46 учнів нагороджені грамотами, дев'ять стали переможцями та отримали рекомендаційні листи для навчання на бюджетній основі у вищих навчальних закладах України за обраним фахом.

На комплексний розвиток усіх компонентів соціальної компетентності старшокласників спрямовані програма дистанційного спецкурсу та програма позакласної роботи «Формула успіху», розроблені практичним психологом школи В.Г. Шейбаніц, що мають сприяти усвідомленню учнями старших класів значення формування власної соціальної компетентності як умови успішної соціалізації в суспільстві, мотивації до самовиховання та саморозвитку, стимулювання позитивних змін у поведінці учнівської молоді як суб'єктів громадянського суспільства.

Реалізація дистанційного курсу та програми позакласної роботи на основі використання ІКТ забезпечила виконання таких завдань: усвідомлення старшокласниками власної ідентичності, системи цінностей та етичних принципів; формування готовності нести соціальну відповідальність за власну поведінку; розвиток уміння здобувати і критично аналізувати інформацію, давати власну оцінку та формулювати незалежні судження, висловлювати, аргументувати та доводити власні погляди; опанування учнями певних знань про самоврядування в Україні та форми співпраці громадян з місцевою владою і місцевим самоврядуванням; отримання навичок звернень до місцевої влади та спілкування з офіційними особами щодо вирішення проблем громади; виховання у старшокласників прагнення брати участь у житті громади, робити вибір, займати власну позицію, приходити до колективного рішення, брати на себе відповідальність та оцінювати результати власної діяльності. Учнівська молодь набувала досвіду здійснення партнерських відносин зі шкільною адміністрацією та вчителями, ефективною комунікації між однолітками, зокрема за допомогою мережі Інтернет, вчилася брати участь в онлайн-форумах та конференціях; тренувала навички ефективного спілкування, ведення переговорів, досягнення компромісу та консенсусу, застосування ненасильницьких методів розв'язання проблем і конфліктів.

Досвід педагогічного колективу з питань використання інформаційно-комунікаційних та інших інноваційних технологій у розвитку соціальної компетентності старшокласника як суб'єкта громадянського суспільства презентувався на постійно діючих обласних семінарах «Організаційно-педагогічні умови впровадження ІКТ у навчально-виховний процес школи», «Успішний мультимедійний проект: від задуму – до реалізації» та районному семінарі-практикумі «Сучасні засоби навчання як актуальний напрям у формуванні суб'єктності соціально-компетентного випускника».

У рамках обласного конкурсу «Мобільне навчання у відкритому інформаційному просторі» відбувся вебінар «Формула успіху» – досвід організації позаурочної виховної роботи у Новоазовській ЗОШ I–III ступенів №2». Під час заходу освітяни області отримали нагоду ознайомитися з функціонально-змістовою моделлю розвитку суб'єктності соціально компетентного старшокласника шляхом формування життєвих навичок спілкування, прийняття рішень, критичного мислення, управління емоціями, стресами та конфліктними ситуаціями, попередження соціальних проблем та життєвих криз, протидії аморальній чи протиправній поведінці, недопущення маніпуляції тощо. Система роботи педагогічного колективу школи щодо вирішення завдань експерименту були презентовані на обласному науково-практичному семінарі для методистів МК (МЦ) з виховної роботи «Організаційно-педагогічні засади виховання у старшокласників якостей суб'єкта громадянського суспільства» та у рамках віртуальної виставки-презентації «Сучасні заклади освіти Донеччини – 2013».

Поширення досвіду дослідно-експериментальної роботи з означеної проблеми здійснювалося шляхом публікацій у педагогічній пресі видавництва «Шкільний світ», «Плеяди», «Основа», журналах «Вісник. Наука і практика», «Молодий вчений» та у ході співпраці зі всеукраїнськими громадськими організаціями «Південна фундація педагогіки», «Львівська педагогічна спільнота», Східноукраїнською організацією «Центр педагогічних досліджень», «Соборність».

Кількісний та якісний аналізи, системне оцінювання результатів дослідно-експериментальної роботи, інформація про освітні події, які відбувалися в навчальному закладі, висвітлювалися шляхом швидкого й одночасного інформування на шкільному сайті, сайтах управління освіти Новоазовської районної держадміністрації, Департаменту освіти і науки Донецької обласної держадміністрації, Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, Новоазовської районної ради та державної адміністрації, Донецької обласної державної адміністрації, місцевих та обласних ЗМІ.

Література

1. Ломакіна Г.І. Суб'єктність як одна із якостей суб'єкта громадянського суспільства / Г.І. Ломакіна // Наукова скарбниця Донеччини. – 2012. – №4. – С. 92–95.
2. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка. – К.: Либідь, 2006. – 360 с.
3. Назаренко Г.А. Сучасні підходи до виховання культури демократії старшокласників / Г.А. Назаренко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали наук.-практ. конференції (за результатами науково-дослідної роботи Інституту проблем виховання НАПН України у 2010 році) / За ред. І.Д. Беха, О.В. Мельника. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. – Вип. 1. – С. 53–56.

Анотації

Олена ЗАПАСНИКОВА, Олександр ЛІВЕНЦЕВ Виховання старшокласників як суб'єктів соціальної сфери життя громадянського суспільства

У статті висвітлюються хід та основні результати дослідно-експериментальної роботи педагогічного колективу Новоазовської ЗОШ I–III ступенів №2 Донецької області з проблеми розвитку соціальної компетентності старшокласників як зростаючих суб'єктів громадянського суспільства. Зазначається, що пріоритетною умовою ефективного виховання досліджуваного феномену педагогічний колектив вважає доцільне і оптимальне використання інформаційно-комунікаційних та інших інноваційних технологій.

Ключові слова: суб'єкт, особистість, когнітивний, морально-ціннісний, особистісний та діяльнісний компоненти, інформаційно-комунікаційні технології.

Олена ЗАПАСНИКОВА, Олександр ЛІВЕНЦЕВ Воспитание старшекласников как субъектов социальной сферы жизни гражданского общества

В статье освещаются ход и основные результаты опытно-экспериментальной работы педагогического коллектива Новоазовской общеобразовательной школы №2 Донецкой области по проблеме развития социальной компетентности старшекласников как взрослых субъектов гражданского общества. Указывается, что приоритетным условием эффективного воспитания исследуемого феномена педагогический коллектив считает целесообразное и оптимальное использование информационно-коммуникационных и других инновационных технологий.

Ключевые слова: субъект, личность, когнитивный, морально-ценностный, личностный и деятельностный компоненты, информационно-коммуникационные технологии.

Olena ZAPASNYKOVA, Oleksandr LIVENTSEV The education high school students as the subjects of social life of civil society

The article highlights the course and the main results of the experimental work of the teaching staff of Novoazovsk secondary school № 2 of Donetsk region in the development of social competence of senior pupils as the growing-up members of civil society. The teaching staff considers the appropriate and optimal use of ICT and other innovative technologies as the priority condition for the effective training of the investigated phenomenon.

Keywords: subject, personality, cognitive, moral values, personal and active components, information and communication technologies.